

‘‘DIN VA ILM-FAN MUNOSABATI’’

Bahora Qahramonovna Egamberdiyeva

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand Davlat Universiteti Biokimyo instituti

Fundamental tibbiyot yunalishi 2-bosqich talabasi

bahoraegamberdiyeva2404@gmail.comMAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 02.12.2025

Revised: 03.12.2025

Accepted: 04.12.2025

KALIT SO‘ZLAR:

Din, ilm-fan, e’tiqod, diniy qarashlar ilmiy izlanish, diniy ta’limot, ilm va din uyg’unligi, ilm va din qarama-qarshiligi, ma’naviyat va ilm, jamiyat taraqqiyoti, axloqiy qadriyatlar.

“Din va ilm-fan munosabati” mavzusi tarixiy, falsafiy va ijtimoiy jarayonlarning murakkab o‘zaro ta’sirini o‘rganadi. Ushbu ishda din va ilm-fan o‘rtasidagi munosabatlarning turli davrlarda qanday shakllangani, ularning bir-birini to‘ldirgan yoki qarama-qarshi bo‘lgan nuqtalari tahlil qilinadi.

Tadqiqot Ian Barbour tomonidan taklif qilingan to‘rt asosiy model — mojaro, mustaqillik, dialog va integratsiya — asosida yondashadi. Tarixiy manbalardan ma’lumki, o‘rta asr Yevropasida ayrim ziddiyatlar yuzaga kelgan bo‘lsa-da, musulmon Sharqida ilm-fan va din o‘rtasida uyg’unlik hukm surgan, astronomiya, matematika va tibbiyot rivojida diniy qadriyatlar rag‘batlantiruvchi omil bo‘lgan.

Zamonaviy davrda ilm-fanning global rivoji bioetika, gen injeneriyasi, sun’iy intellekt kabi sohalarda yangi axloqiy-diniy savollarni keltirib chiqarmoqda. Shuning uchun din va ilm-fan o‘rtasidagi muloqot jamiyat uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu annotatsiyada mavzuning nazariy asoslari, tarixiy dalillari va hozirgi zamondagi dolzarbligi umumiy tarzda yoritildi.

Kirish

Din va ilm insoniyat tafakkurining eng muhim, chuqur ildizlarga ega bo'lgan ikki asosiy ustunidir. Ularning har biri insonning borliqni anglashga, hayotning ma'nosi va mohiyatini tushunishga bo'lgan intilishidan kelib chiqqan holda rivojlangan. Din qadimdan insoniyat ruhiy hayotining markazida bo'lib, e'tiqod, axloqiy me'yorlar va ijtimoiy tartiblarni belgilovchi kuch sifatida shakllangan. Ilm esa kuzatish, tajriba va mantiqiy tahlil orqali tabiat hodisalarini o'rganishga asoslangan holda rivojlangan. Tarixiy jarayonda ba'zida bu ikki tizim o'rtasida qarama-qarshiliklar yuzaga kelgan bo'lsa-da, aslida ular insoniyat taraqqiyotining turli yo'nalishlaridagi ifodasidir. Ayniqsa, islomiy an'anada din va ilm birbirini to'ldiruvchi, uyg'un tizim sifatida qaralgan. Qur'oni karimda ilm olishga va tafakkur qilishga doir ko'plab oyatlar mavjud bo'lib, bu islom dini ilmga asoslangan tafakkurni qadrlashini ko'rsatadi. Shu sababli, islom olamida ilm-fan va e'tiqod o'rtasida chuqur aloqadorlik mavjud bo'lib, bu uyg'unlik tarixda ko'plab buyuk olimlarning yetishib chiqishiga zamin yaratgan. Mazkur maqolada din va ilm o'rtasidagi o'zaro munosabatlar turli tarixiy va madaniy kontekstlarda ko'rib chiqiladi, ularning epistemologik asoslari tahlil qilinadi hamda zamonaviy davrda bu ikki tizim o'rtasida integratsiya va dialog ehtiyoji asoslab beriladi.

Asosiy qism.

Din va ilmning epistemologik asoslari. Din va ilm har biri o'ziga xos bilish uslubiga ega bo'lgan ikki mustaqil, ammo o'zaro ta'sirchan tizimdir. Ilm empirik tajriba, mantiqiy tahlil va kuzatuvga asoslangan holda ob'ektiv haqiqatga erishishni maqsad qiladi. U borliqni sabab-oqibat bog'liqligida izohlaydi va uni qonuniyatlarga bo'ysundiradi. Din esa vahiy, ilohiy ilhom va ruhiy idrok orqali insonning ma'naviy hayotini yoritadi, axloqiy qadriyatlar, e'tiqod va insoniylik tamoyillarini belgilaydi. Shu jihatdan, din inson hayotining ma'naviy-ma'rifiy asoslarini belgilasa, ilm esa moddiy va tabiat qonunlarini ochib beradi. Islom tafakkurida din va ilm uyg'unligi. Islom dini o'z mohiyati bilan ilmga asoslangan tafakkurni targ'ib qiluvchi din hisoblanadi. Qur'oni karimda "Bilib turganlar bilan bilmaydiganlar teng bo'lurmi?" (Zumar surasi, 9- oyat), "Iqra'" – ya'ni "O'qi!" buyrug'i bilan boshlangan ilk vahiy, bilim va o'qishning islomdagi markaziy o'rni haqida guvohlik beradi. Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v) "Ilm olish har bir musulmon erkak va ayolga farzdur" degan hadis orqali ham ilmning ahamiyatini mustahkamlab berganlar. Bu ruhda islomiy tsivilizatsiyada ilm-fan taraqqiyoti yuqori bosqichlarga ko'tarilgan. Algebra, tibbiyot, astronomiya, geografiya, falsafa kabi sohalarda buyuk musulmon olimlar (Ibn Sino, Al-

Xorazmiy, Al-Biruniy, Ibn Rushd va boshqalar) nafaqat diniy, balki ilmiy asosda insoniyat rivojiga ulkan hissa qo'shganlar. G'arb va Sharqda din-ilm munosabatining tarixiy farqlari. G'arbda ayniqsa o'rta asrlarda dini institutlar va ilmiy tafakkur o'rtasida keskin qarama-qarshiliklar bo'lgan. Katolik cherkovi ilmfan erkinligiga ko'plab cheklovlar qo'ygan, natijada ilmiy inqilob faqat ma'lum bosqichdan keyin – XIV–XVI asrlarda yuzaga kelgan. Sharqda, xususan islomiy dunyoda esa, bu qarama-qarshilik kamroq bo'lgan. Diniy maktablar (madrasalar) ilmiy markaz sifatida ham faoliyat yuritgan. Bu esa musulmon olimlarining fundamental fanlar bilan bir qatorda dini fanlarda ham chuqur bilimga ega bo'lishiga imkon yaratgan. Zamonaviy davrda din va ilm o'rtasidagi integratsiya imkoniyatlari. Bugungi globallashuv davrida jamiyat ko'plab axloqiy va mafkuraviy muammolarga duch kelmoqda. Ilm taraqqiyoti beqiyos sur'atlarda ketayotgan bo'lsa-da, uning axloqiy asoslari ko'pincha e'tibordan chetda qolmoqda. Aynan shu o'rinda din axloqiy mezonlar va qadriyatlar tizimini shakllantiruvchi kuch sifatida ilmiy taraqqiyotga ma'naviy yo'nalish bera oladi. Shu bois, zamonaviy ilm-fan va din o'rtasidagi muloqotni kuchaytirish, ularni qarama-qarshi emas, balki hamkorlikda rivojlantirish zaruriyati ortib bormoqda.

Xulosa.

Din va ilm-fan munosabati tarix davomida turli shakllarda namoyon bo'lib kelgan bo'lsa-da, ularning asl mohiyati bir-birini inkor etishga emas, balki insoniyatning haqiqatni izlash yo'lidagi ikki muhim manbasi sifatida shakllanganini ko'rsatadi. Ilm tabiat hodisalarini empirik dalillar asosida o'rganib, insonning amaliy taraqqiyotini ta'minlasa, din ma'naviylik, axloqiy qadriyatlar va insonning ruhiy dunyosini yoritadi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ilm va dinning mutlaq qarama-qarshiligi ilmiy-nazariy asosga ega emas; aksincha, ular o'zaro mustaqil bo'lsa-da, ayrim jihatlarida bir-birini to'ldirishi mumkin. Islom tafakkurida din va ilm bir butunlikda qaralib, ilm olish diniy majburiyat sifatida talqin qilingan. Tarixiy va empirik dalillar shuni ko'rsatadiki, diniy qadriyatlar ilmiy izlanishlar uchun qulay muhit yaratgan, axloqiy mezonlar esa ilmiy halollik va ijtimoiy mas'uliyatni kuchaytirgan. Bugungi kunda esa din va ilm o'rtasidagi integratsiyani chuqurlashtirish, ularni qarama-qarshi emas, balki hamkorlikda rivojlantirish masalasi dolzarb bo'lib bormoqda. Shunday ekan, zamonaviy jamiyatda ilmiy taraqqiyotga axloqiy va ma'naviy asos berish, diniy e'tiqodlarni esa ilmiy tafakkur bilan boyitish orqali muvozanatli, barqaror va adolatli ijtimoiy tuzumni shakllantirish mumkin. Bu esa faqat

holistik, kompleks yondashuv bilan – ya’ni din va ilm o’rtasidagi sog‘lom, muloqotga asoslangan munosabatlar orqali amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nasr, Seyyid Hossein. Science and Civilization in Islam. – Harvard University Press, 1968.
2. A.V.Narbekov . Dinshunoslik asoslari. Toshkent 2007.
3. Qur’oni Karim va tarjimai ma’nosi. – Toshkent: Hilol-Nashr, 2021.
4. Ibn Sino. Tib qonunlari. – Toshkent: Fan, 1980.
5. Rahmonov, A. Islom va ilm-fan taraqqiyoti. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2015.
6. Pew Research Center. The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010–2050. – 2015.
7. Yusuf al-Qarazoniy. Ilm va din o’rtasidagi uyg‘unlik. – Qohira: Dar al-Fikr, 2007.
8. Mo‘minov, A., Komilov, N. Islom falsafasi asoslari. – Toshkent: TDSHI nashriyoti, 2012.
9. Esack, Farid. The Qur'an: A User's Guide. – Oxford: Oneworld Publications, 2005.
10. Holyoake, G.J. The Origin and Nature of Secularism. – London: Watts & Co., 1896